

УДК 316.485.26:355.08(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-4-15>

ІННОВАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ ПІДТРИМЦІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ПРОЦЕСІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ

Фера Світлана Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-9035-1565

В умовах повномасштабної війни наукова спільнота все частіше розглядає питання забезпечення суспільства ресурсами для гідного прийняття ветеранів, які повертаються з війни. Реінтеграція ветеранів у мирне життя потребує часу, зусиль та інноваційних соціальних технологій.

У статті висвітлено погляди автора на питання соціальної роботи з військовослужбовцями. Основний акцент зроблено на аналізі різних інноваційних соціальних технологій, які впроваджені для підтримки учасників бойових дій. Констатовано, що психологічна допомога, включаючи індивідуальні консультації, різні форми психотерапії (групову й індивідуальну) і тренінгові заняття, показує значні результати в роботі з учасниками бойових дій. Групову психотерапію виявилася ефективною завдяки технікам емоційно-вольової саморегуляції, медитації та арт-терапії. Аналіз сучасного стану соціальної роботи з військовослужбовцями вказує на необхідність розширення її змісту, зокрема в напрямках соціально-психологічної, соціально-педагогічної та соціально-інформаційної підтримки, а також удосконалення методів і технологій соціальної роботи з військовими.

Незважаючи на наявність в Україні нормативно-правових документів щодо реабілітації, чинне законодавство не забезпечує належного рівня комплексної реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь у бойових діях. Дослідження підкреслюють необхідність інтеграції інноваційних соціальних технологій у програми допомоги ветеранам для забезпечення належної підтримки та сприяння їхньому поверненню до мирного життя.

Ключові слова: соціальна робота, психосоціальна підтримка, учасники бойових дій, інноваційні технології.

Fera Svitlana. Innovations in social support of combat participants in the process of their adaptation to peaceful life

In the context of a full-scale war, the scientific community increasingly addresses the issue of providing society with the resources necessary for the dignified reception of returning veterans. The reintegration of veterans into civilian life requires time, effort, and innovative social technologies.

The article highlights the author's views on the issue of social work with the military. The primary focus is on analyzing various innovative social technologies implemented to support combatants. It is noted that psychological assistance, including individual consultations, various forms of psychotherapy (both group and individual), and training sessions, shows significant results in working with combatants. Group psychotherapy has proven effective due to techniques of emotional and volitional self-regulation, meditation, and art therapy. The analysis of the current state of social work with military personnel indicates the need to expand its scope, particularly in the areas of socio-psychological, socio-pedagogical, and socio-informational support, as well as to improve the methods and technologies of social work with military personnel.

Despite the presence of regulatory documents on rehabilitation in Ukraine, the current legislation does not ensure an adequate level of comprehensive rehabilitation for the Armed Forces of Ukraine personnel who participated in combat operations. The research emphasizes the necessity of integrating innovative social technologies into veteran assistance programs to provide adequate support and facilitate their return to civilian life.

Key words: social work, psychosocial support, combatants, innovative technologies.

Вступ

В умовах повномасштабної війни наукова спільнота все частіше замислюється над питанням, як додати ресурсів суспільству, щоб воно могло гідно прийняти людей, які повертаються з війни, бо від цього залежить ефективність їх повернення до цивільного життя. Чисельність

учасників бойових дій (далі – УБД) з роками невпинно зростає. В Україні після перемоги особливої уваги й турботи потребуватимуть щонайменше півтора мільйона осіб, які здобули досвід участі у воєнних діях [1]. Ця цифра відображає значну кількість громадян, які брали участь у бойових діях і потребують підтримки й реабілітації. З огляду на кількість УБД, що зростає, особливо важливо розробляти й упроваджувати інноваційні технології соціальної та психологічної підтримки, щоб забезпечити їх успішну інтеграцію в мирне життя.

Методи та дослідження

У дослідженнях вітчизняної наукової спільноти особливий акцент робиться на вивченні питань соціальної підтримки учасникам бойових дій російсько-української війни, ураховуючи сучасну важливість цієї проблеми, її широке охоплення та значущість для соціального добробуту громадян. Поняття й види соціальної підтримки широко висвітлені в працях Т. Чечко, Т. Лях, О. Столярик, Т. Семигіна, Л. Шумної, Г. Яковлєва. Вивченню аспектів соціальної роботи з військовослужбовцями присвячено наукові напрацювання О. Бойко, Н. Гусак, О. Міхєєвої, Т. Назарчук та інших. Нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки УБД розкрито в доробках Л. Хрящевської, Г. Слозанської, Н. Горішної, Д. Бибик, І. Криницької. Особливостям запровадження програм/технологій з підтримки УБД як в Україні, так і за кордоном присвячені розробки В. Халяви, Р. Пінчук, О. Письменної; саме технології соціальної підтримки УБД у процесі їхньої адаптації до мирного життя фундаментально вивчали В. Горбунова, А. Карачевський, В. Климчук, Г. Нетлюх, О. Романчук, А. Дуля й інші.

Результати

Н. Грабовенко серед ключових технологій соціальної роботи з військовослужбовцями виділяє такі: соціальну профілактику – діяльність, спрямовану на запобігання проблемам індивіда й усунення їхніх причин; соціальну реабілітацію – комплекс заходів, спрямованих на відновлення соціального функціонування особи, яка зазнала негативних впливів або пережила кризові ситуації (включає допомогу в подоланні наслідків проблем, відновлення соціальних навичок, підтримку в адаптації та забезпечення умов для повноцінного життя); соціальну підтримку – діяльність, спрямовану на те, щоб допомогти військовослужбовцям успішно інтегруватися в суспільство, забезпечити їхні потреби й підтримати їх у подоланні викликів, із якими вони можуть стикатися після служби [4, с. 6].

Соціальна підтримка, згідно із Законом України «Про соціальні послуги», є формою послуг, спрямованих на допомогу особі або сім'ї в подоланні складних життєвих обставин. Один із можливих факторів, що може призвести до таких обставин, – це шкода, заподіяна внаслідок бойових дій, терористичних актів, збройних конфліктів, тимчасової окупації. Соціальна підтримка включає різноманітні загальні та спеціалізовані соціальні послуги [11].

У дослідженнях технологій соціальної роботи В. Лютий визначає соціальну підтримку як ключовий напрям соціальної діяльності, спрямований на відновлення ресурсів індивідів, які були втрачені внаслідок різноманітних проблем. Ця підтримка охоплює заходи з організації життєдіяльності, задоволення основних потреб і вирішення проблем соціально вразливих і дезадаптованих верств населення [9, с. 40].

Головною метою соціальної підтримки військовослужбовців є створення позитивно налаштованого способу життя й досягнення гармонії в їх взаємодії з навколишнім середовищем [10, с. 116]. Таким чином, основні цілі соціальної підтримки включають створення умов для зміцнення соціальної стабільності сімей у здійсненні реакції та подоланні складних життєвих ситуацій, підвищення соціалізуючого потенціалу сімей, відновлення й підтримку їхньої активності, а також допомогу в соціальній адаптації та інтеграції.

Конституція України, відповідні закони, укази Президента України, урядові рішення та програми обласних і місцевих органів самоврядування формують основу для нормативно-правового забезпечення соціальної підтримки учасників бойових дій [3, с. 121].

Виходячи з наявного в країні попиту й ураховуючи відомий міжнародний досвід, Україна розробила низку державних програм для підтримки УБД. Ці програми включають таке: житлову програму, програму соціальної та професійної адаптації, програму психологічної реабілітації, програму із санаторно-курортного лікування; програму медичної реабілітації та протезування; програму медичного забезпечення; програму з надання щорічної матеріальної допомоги; програму з надання одноразової грошової допомоги. Також існують інші програми на місцевому рівні.

Проведений нами аналіз наукових джерел щодо видів соціальної підтримки учасниками бойових дій дав змогу виділити найбільш поширені з них. До них зараховуємо інформаційну підтримку, юридичну підтримку, матеріальну підтримку, медико-соціальну підтримку та психологічну підтримку.

Інформаційна підтримка УБД передбачає створення й розповсюдження інформаційних матеріалів (пам'яток, буклетів, інфографіки тощо) з просвітницькою метою [10, с. 118].

Правова підтримка охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення правової допомоги учасникам бойових дій. Це включає надання юридичних консультацій, роз'яснення питань чинного законодавства, гарантій і пільг, а також здійснення дій, спрямованих на захист прав та інтересів військовослужбовців. Крім того, правова підтримка передбачає допомогу в оформленні юридичних документів, представлення інтересів у судових та інших інстанціях, а також надання підтримки у вирішенні правових конфліктів і спорів. Ці заходи спрямовані на забезпечення правової безпеки й захисту УБД, сприяючи їхній інтеграції в суспільство й забезпеченню належного рівня життя [5, с. 115].

Основна мета матеріальної підтримки полягає в забезпеченні достойного рівня життя для УБД, ураховуючи їхні специфічні потреби, допомогти їм у виявленні внутрішніх сил і виборі найкращих шляхів для вирішення проблем.

Медична й соціальна допомога УБД і їхнім родинам включає надання медичних послуг, компенсацію витрат на медичне обслуговування, відпочинок у санаторіях і медичну реабілітацію [6, с. 38].

Психологічна допомога, яка надається УБД, включає підтримку в різноманітних життєвих обставинах, створення сприятливого емоційного середовища для відновлення фізичних і психічних сил, які були витрачені в стресових ситуаціях. Цей процес спрямований на активізацію внутрішніх ресурсів особистості, зміну сприйняття безвихідності своєї ситуації, а також формування проактивної життєвої позиції. Психологічна допомога УБД включає психологічну діагностику для оцінювання психоемоційного стану, індивідуальні й сімейні консультації з метою зменшення психологічного навантаження, подолання страху та тривоги за життя й здоров'я ветерана. Проводиться групова та сімейна психотерапія для осіб, які страждають від посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР), а також для членів їхніх сімей [2, с. 54].

Розглянемо більш детально технології соціальної підтримки. Одним із найновіших методів адаптації УБД до мирного життя називають симуляційні тренінги. На думку І. Шапошникової й М. Макара [12], ключова перевага симуляційних тренінгів, особливо тих, що застосовують технології віртуальної реальності, полягає в їх здатності точно відтворювати реальні життєві ситуації. Це дає змогу ветеранам ефективно підготуватися до подолання таких викликів. Крім того, ці тренінги використовуються в освітніх програмах для розвитку необхідних навичок і професійної орієнтації ветеранів [12]. Так, застосування віртуальної реальності (VR) виявляється важливим методом у соціально-психологічних заходах під час роботи з УБД, особливо під час лікування ПТСР. VR-терапія надає змогу УБД зануритися в контрольоване середовище віртуальної реальності, де вони можуть практично відпрацьовувати різні травматичні ситуації під керівництвом терапевта, це допомагає понизити інтенсивність реакцій на щоденні стресові події. Також використання технології VR гарно

zareкомендувало себе при фантомних болях, для покращення психоемоційного стану та як альтернатива медикаментозному знеболенню [2].

Для досягнення зазначених цілей активно застосовуються інтерактивні ресурси самодопомоги, які набувають усе більшого значення як технології у сфері надання соціальної підтримки, а саме:

- цифрові платформи для терапії та підтримки: надають УБД можливість керувати своїм психологічним станом та отримувати доступ до ресурсів і спільнот, які сприяють їхньому одужанню. Ці платформи можуть включати різні види терапії, такі як когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), яка допомагає змінювати негативні думки й поведінку, або діалектична поведінкова терапія (ДПТ), яка зосереджується на регуляції емоцій і розвитку навичок подолання стресу. Також цифрові платформи можуть пропонувати інтерактивні вправи, медитації, арт-терапію та інші методи, що допомагають ветеранам справлятися з ПТСР та іншими психологічними проблемами. Вони забезпечують можливість регулярного моніторингу психологічного стану, що дає змогу своєчасно виявляти й коригувати проблеми. Крім того, такі платформи часто включають функції для спілкування з іншими ветеранами, створюючи підтримуюче середовище та сприяючи обміну досвідом і порадами. Це особливо важливо для тих, хто відчуває ізоляцію або труднощі в адаптації до мирного життя;

- мобільні додатки: використовуються не лише для моніторингу психологічного стану, а й для розвитку необхідних професійних навичок. Вони допомагають користувачам відстежувати свій емоційний стан, а також пропонують інтерактивні курси, тренінги й інші ресурси для підвищення кваліфікації та професійного зростання;

- онлайн-платформи: дають можливість доступу до різноманітних ресурсів і спільнот, які можуть бути недоступні для УБД через географічні або фізичні обмеження. Вони дають змогу отримувати необхідну інформацію, підтримку й навчальні матеріали, незалежно від місця перебування або фізичних можливостей користувачів [12];

- технології інтелекту, який використовує великі датасети для створення персоналізованих планів реабілітації, прогнозування потреб користувача та відстеження прогресу в процесі реабілітації;

- сенсорні технології та пристрої, які дають змогу моніторити фізичний стан особистості, різноманітні фізіологічні показники й поведінку, що сприяє адаптації реабілітаційних процесів та оцінці їх ефективності;

- телемедицина; дає УБД можливість отримувати консультації від медичних і психологічних спеціалістів, не виходячи з дому. Це особливо важливо для тих, хто проживає у віддалених або сільських районах, де доступ до медичних послуг може бути обмеженим. Завдяки телемедицині, вони можуть отримувати своєчасну та якісну допомогу, що сприяє покращенню їхнього здоров'я та загального добробуту. Крім того, телемедицина дає змогу зменшити витрати на поїздки й зекономити час, що є важливим фактором для багатьох;

- соціальні мережі та групи підтримки, зокрема спеціалізовані онлайн-спільноти: створюють для УБД простір для обміну досвідом та отримання підтримки від однодумців. Це сприяє їхній соціальній адаптації та інтеграції в суспільство. Крім того, такі платформи дають можливість отримувати корисну інформацію, брати участь у вебінарах і тренінгах, а також знаходити нових друзів і партнерів для спільних проєктів.

Одним із інноваційних напрямів у соціальній роботі з УБД є технології, спрямовані на відновлення комунікативного потенціалу ветерана, емоційної рівноваги та психологічної стійкості. Соціально-психологічний тренінг, як зазначає Н. Євдокимова [7, с. 211], є прикладом технології, що використовує спеціально організоване спілкування для психологічного впливу через активні методи групової роботи. Такий підхід сприяє подоланню стресу, розвитку комунікативних навичок, адаптації, а також запобіганню професійному вигоранню та деформаціям у майбутньому. Цей формат взаємодії допомагає УБД не лише зменшити рівень стресу, а й

покращити здатність до ефективного спілкування, що є важливим для їхньої соціальної адаптації. Крім того, такі тренінги можуть запобігти професійному вигорянню та сприяти збереженню психологічного здоров'я в довгостроковій перспективі [7, с. 211].

І. Шапошникова [12] серед активно використовуваних методів виокремлює такі: групові терапії, рольові ігри тощо. Групова терапія дає змогу створити комфортну й підтримуючу спільноту, що дає можливість її учасникам вільно висловлювати свої переживання й емоції. Організація та участь у рольових іграх є підґрунтям для ресоціалізації УБД, адже це унікальна можливість відпрацювати різні соціальні сценарії, а потім перенести кращі з них у реальне життя [12].

Однією з найдієвіших технологій для профілактики й лікування ПТСР вважають когнітивно-поведінкову терапію (КПТ), яка передбачає використання рольових ігор; використання техніки гештальт-терапії, психодрами тощо. Б. Михайлов серед основних методик поведінкової терапії виділяє такі: «репетицію поведінки»; оперантне й наглядне навчання; систематичну десенсибілізацію; імерсію; імплізію; експлозію тощо [8, с. 6]. Застосування методик визначення нових життєвих цілей і розробки нових копінг-стратегій може суттєво полегшити процес реінтеграції та адаптації УБД до звичного середовища. Ці техніки сприяють ефективному подоланню стресових ситуацій і забезпечують психологічну підтримку, що є критично важливим для успішного повернення до цивільного життя.

Висновки

Отже, надання соціальної підтримки УБД є важливим аспектом державної політики й соціального захисту. Це важливий механізм соціальної взаємодії, який впливає на фізичне та психологічне здоров'я особистості, а також сприяє забезпеченню стабільності й гармонії в суспільстві. Проведений аналіз наукових джерел щодо видів соціальної підтримки УБД дав змогу визначити найбільш поширені з них. Ці види підтримки включають таке: інформаційну підтримку – надання важливої й корисної інформації; соціально-педагогічну підтримку – допомога в освіті й розвитку; юридичну підтримку – допомога в розумінні та застосуванні законів; матеріальну підтримку – надання фінансової допомоги або ресурсів; медико-соціальну підтримку – допомога в охороні здоров'я та соціальному захисті; психологічну підтримку – емоційна підтримка й допомога в справлянні зі стресом. Ці види підтримки відіграють важливу роль у допомозі УБД справлятися з викликами, з якими вони стикаються. Використання інноваційних соціальних технологій соціальної підтримки може прискорити процеси адаптації та стати критичним для покращення якості життя ветеранів і сприяння їхньому повному соціальному включенню. Технології соціальної підтримки включають застосування віртуальної реальності для лікування ПТСР, цифрові платформи для терапії та підтримки, мобільні додатки для моніторингу психологічного стану й набуття професійних навичок, онлайн-платформи для доступу до ресурсів і спільнот, штучний інтелект для створення персоналізованих планів реабілітації, технології гейміфікації та віртуальної реальності для створення симульованих середовищ, сенсорні технології та пристрої для моніторингу фізичного стану, телемедицину для консультацій з медичними та психологічними спеціалістами, ці методи допоможуть забезпечити комплексну підтримку УБД, сприяючи їхній успішній інтеграції в суспільство й забезпеченню належного рівня життя.

Література:

1. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana> (дата звернення: 25.12.2024).
2. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп : навчальний посібник / В.В. Горбунова, А.Б. Карачевський, В.О. Климчук та інші. Львів : Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2016. 96 с.

3. Гордієнко Є. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1. Ч. 1. С. 117–125.
4. Грабовенко Н.В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Методи соціальної роботи» (для бакалаврів). Київ : МАУП, 2018. 30 с.
5. Гриненко А.М. Соціальна політика : навчально-методичний посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 309 с.
6. Дуля А.В. Особливості впровадження комплексної програми «Соціальна підтримка сімей учасників антитерористичної операції». *Підтримка та реабілітація учасників АТО в Україні: досвід та перспективи* : тези доповідей II Всеукр. наук.-прак. конф., м. Хмельницький, 7 грудня 2017 р. Хмельницький : ХІСТ, 2017. С. 36–39.
7. Євдокимова Н.О. Соціально-психологічний тренінг як технологія розвитку особистості студента. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 4. С. 211–217.
8. Інновації у медико-психологічній реабілітації учасників бойових дій та постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій (Клінічна настанова) / під заг. ред. проф. Б.В. Михайлова. Харків-Київ : Укрпрофоздоровниця, 2019. 152 с.
9. Лютий В.П. Загальні технології соціальної роботи. Технологія соціальної роботи : конспект лекцій. Київ : Академія праці і соціальних відносин, 2003. 75 с.
10. Музика І., Полехіна В. Соціальна підтримка сімей учасників бойових дій. *Збірник наукових праць магістрантів факультету соціальної та психологічної освіти* / Уманський держ. пед. ун-т. імені Павла Тичини, Ф-т. соц. та психол. освіти ; голов. ред. О.О. Кравченко ; редкол. : О.Д. Сафін, Н.М. Коляда, О.М. Коберник та ін. Умань : УДПУ, 2024. Вип. № 4. С. 113–122.
11. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 20.05.2024).
12. Шапошникова І.В., Макар М.М. Інноваційні соціальні технології у роботі з учасниками бойових дій. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2024. № 3. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-3-03-01> (дата звернення: 27.12.2024).